

The Billion Dollar Spy:

A True Story of Cold War Espionage and Betrayal

Boekbespreking door Ben de Jong

David E. Hoffman, The Billion Dollar Spy: A True Story of Cold War Espionage and Betrayal. New York etc.: Doubleday (2015). 312pp. ISBN 978-0-385-53760-5. Prijs bij de Britse Amazon £ 16.84.

Er zijn relatief weinig boeken die uitvoerig ingaan op CIA *tradecraft* in het veld. Nog minder boeken hebben iets te melden over de details van CIA-operaties tijdens de Koude Oorlog in Moskou, een stad waarin de KGB oppermachtig was en zeer aanwezig. *The Billion Dollar Spy* is in dit opzicht een uitzondering, samen met bijvoorbeeld Martha Petersons *The Widow Spy* dat in 2012 verscheen. Peterson was als CIA-medewerker aan de Amerikaanse ambassade in Moskou verbonden. Zij werd in 1977 in Moskou door de KGB opgepakt bij het vullen van een *dead drop* voor een agent en de volgende dag uitgewezen. Zowel Petersons boek als *The Billion Dollar Spy* gaan uitvoerig in op de vaak moeilijke omstandigheden waaronder de CIA in de straten van Moskou opereerde.

The Billion Dollar Spy gaat op de eerste plaats over Adolf Tolkatsjov (schrijfwijze in het Engels: 'Tolkachev'), een vliegtuigenieur met een intense afkeer van het Sovjet communisme. Vanaf januari 1977 benaderde hij Amerikaans personeel werkzaam aan de ambassade in Moskou, onder wie de CIA *station chief*, vijf of zes keer in een poging zijn diensten als agent aan te bieden. Zijn benaderingspogingen werden meerdere keren afgewezen, vooral in opdracht van het hoofdkwartier in Langley, waar de overtuiging heerste dat het onmogelijk was agenten in Moskou te runnen vanwege de sterke aanwezigheid van de KGB. Persoonlijke ontmoetingen met agenten werden te riskant gevonden en waren daarom volgens Langley absoluut niet aan de orde. Ook werd de kans op provocaties van de zijde van de KGB, dat wil zeggen de kans op agenten die zich aanboden maar in werkelijkheid door de KGB gestuurd werden, te groot geacht. Deze afkeer van risico's, die een inlichtingendienst als de CIA eigenlijk per definitie juist wel hoort te nemen, ging vooral terug op de visie, of het gebrek daaraan, van Admiraal Stansfield Turner, de door president Carter in 1976 aangestelde Director of Central Intelligence (DCI). Turner had voor zijn komst bij de CIA geen ervaring op het gebied van *intelligence* en zag bovendien ook nog eens vrijwel niets in Humint.

Toen Tolkatsjov vrijwel exact twee jaar na zijn eerste poging eindelijk in januari 1979 zijn eerste persoonlijke ontmoeting had met een Amerikaanse *case officer* in de straten van Moskou, ontpopte hij zich tot een zeer waardevolle agent die in de zes jaar dat hij actief was duizenden pagina's aan *top secret* documenten aan de CIA doorgaf. Dat materiaal had vooral betrekking op Sovjet radarsystemen en andere hoogwaardige apparatuur uit de militaire luchtvaart. Deze systemen bestonden in veel gevallen alleen nog maar op de tekentafels bij instellingen zoals die waar Tolkatsjov in Moskou werkte. De Amerikaanse overheid had met andere woorden de mogelijkheid maatregelen tegen deze systemen te bedenken lang voordat zij operationeel zouden worden. Hoffman meent dat de spionage door Tolkatsjov

Amerikaanse suprematie in de lucht voor vele jaren vrijwel garandeerde ten opzichte van MiGs en ander wapentuig uit de Sovjet-Unie en later Rusland. Door Tolkatsjovs informatie waren de zwakke en sterke kanten van de in Moskou en elders ontworpen wapensystemen immers ruimschoots bij de Amerikanen bekend.

De CIA heeft de nodige documenten met betrekking tot het rekruteren en runnen van Tolkatsjov vrijgegeven aan de auteur van *The Billion Dollar Spy* en er staat ook het een en ander aan materiaal afkomstig van de CIA op zijn website www.davidehoffman.com. Het boek is speciaal verhelderend in de manier waarop het ingaat op de technieken die door CIA-medewerkers in de straten van Moskou werden gebruikt om aan de aandacht van de observatieteams van de KGB te ontsnappen, als zij op weg waren naar een ontmoeting met hun bijzonder waardevolle agent. De beschrijvingen van uitvoerige *surveillance detection runs* (SDRs) die vaak zo'n drie uur in beslag namen, zijn maar een van de talrijke waardevolle aspecten van dit boek. Ruime aandacht is er ook voor moeilijke operationele beslissingen die moesten worden genomen inzake het runnen van Tolkatsjov in Moskou en waarover tussen de CIA *station* in Moskou en het hoofdkwartier in Langley vaak grote verschillen van mening bestonden. Een voorbeeld was Tolkatsjovs dringende verzoek – hij kwam er meermalen op terug – baar geld van de CIA te ontvangen voor bewezen diensten, hoewel hij volgens *The Billion Dollar Spy* geen echte financiële motieven had voor zijn werk als agent. Tolkatsjov wilde het geld dat hij in eigen land vanwege de chronische schaarste aan consumptiegoederen nauwelijks kon besteden, vooral als erkenning voor zijn werk. De CIA kon er echter niet zeker van zijn dat hij op een verantwoorde manier met de grote hoeveelheden cash die hij wilde, zou omgaan. Hij zou immers niet de eerste spion zijn die door smijten met geld onnodig de aandacht op zich vestigde. Uiteindelijk gaf de CIA hem het geld toch, omdat men begreep dat erkenning, al was het dan in de vorm van contant geld, voor Tolkatsjov psychologisch zeer belangrijk was. Samen met het eerder genoemde *The Widow Spy* van Martha Peterson is *The Billion Dollar Spy* zeer aanbevolen voor ieder die is geïnteresseerd in CIA *tradecraft* in Moskou in de slotfase van de Koude Oorlog. Het boek is bovendien zeer leesbaar geschreven.

Tolkatsjov werd in 1985 in Moskou gearresteerd, na slechts zo'n zes jaar voor de Amerikanen te hebben gewerkt. Die afloop was niet te wijten aan slordige *surveillance detection runs* door CIA-medewerkers in Moskou, maar aan verraad binnen de organisatie zelf. De voormalige CIA-medewerker Edward L. Howard, die door zijn werkgever was ontslagen, gaf uit wraak vitale informatie aan de KGB die leidde naar Tolkatsjov. Zoals meestal gebeurde in dat soort zaken in de Sovjet-Unie, werd Tolkatsjov in een proces ter dood veroordeeld en vervolgens geëxecuteerd.

Ben de Jong

Juli 2015